

Батиргарєєва В. С., доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID ID 0000-0003-3879-2237

ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ*

Постановка проблеми. Процес формування наукового знання про те чи інше явища правової дійсності є цілісною послідовною системою пошуку, накопичення, узагальнення, осмислення й пояснення фактів цієї дійсності, які мають важливе значення для вдосконалення й покращення останньої, у подальшому закріплюючись у правових доктринах, концепціях, поглядах, теоріях, ученнях, а так само у нормативно-правовій матерії. Як зазначив ще у 1989 р. Вернон Л. Сміт – американський економіст, лауреат премії з економіки пам'яті Альфреда Нобеля 2002 року, «теорія має бути дедалі вимогливішою до наших емпіричних ресурсів. Водночас дані мають бути дедалі вимогливішими до емпіричної релевантності теорії та досвіду теоретика в творчій роботі над проблемами світу, а не над стилізованими проблемами уяви»¹. На наш погляд, у цій тезі лаконічно й ємно передається сутність й логіка діалектичного взаємозв'язку теоретичного пізнання та емпіричного дослідження в науці, обопільного збагачення теорії та емпірії, а також взаємної корекції доктринального знання й практичного досвіду, що забезпечує прогрес науки і взагалі прогрес людства.

Таким чином, відправним пунктом розумового руху у науковій сфері осмислення правової

дійсності є насамперед факти, аналіз яких, у свою чергу, дозволяє згенерувати первинні гіпотези з метою їх подальшої перевірки. У суспільних науках, зокрема в юриспруденції, гіпотетичне знання нерідко потребує попереднього опрацювання значних обсягів інформації за допомогою певних правил й прийомів, сформульованих методологією наукового пізнання. Висловлене безпосередньо стосується й кримінології, в якій розробка жодної фундаментальної теми не обходиться без звернення до так званих кількісних методів збору, узагальнення й аналізу даних, що «припускають наявність конкретного стандартизованого інструменту (опитувальника, анкети), який, у свою чергу, припускає стандартизовані відповіді респондента на чітко поставлені запитання»².

Отже, у кримінології питання застосування кількісних, або емпіричних, методів прирощення нового знання виникає кожного разу, коли дослідник ставить завдання, як-от: а) оцінити масштаби злочинності; б) виявити зв'язки і залежності між явищем злочинності і чинниками, що мають будь-який вплив на стан цього явища; в) спрогнозувати можливу динаміку злочинності на майбутнє; г) з'ясувати ефективність наявних заходів запобігання; д) верифікувати наукові гіпотези, що стосуються, наприклад, детермінант злочинності та згенеровані на основі аналізу статистичних даних; е) тощо.

* *Примітка.* Стаття підготовлена в межах виконання теми фундаментального дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

¹ Vernon L. Smith 'Theory, experiment and economics' (1989) 3 (1) Journal of Economic Perspectives 151–169

² Чиглінцев С. 'Якісні методи дослідження' (2012) 1 Маркетинг в Україні 16

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика вибору адекватного методологічного інструментарію для роботи з емпіричним матеріалом має довгу історію, яка почалася із філософських дебатів кілька століть тому і продовжується у сучасній науці. Вона сягає своїм корінням питань методології науки, традиції в якій формувалися ще в епоху так званого Раннього Нового часу. Видатними методологами-емпіриками відтоді стали Р. Декарт (заклав засади позитивізму та використання кількісних методів для отримання об'єктивного та вимірюваного знання), О. Конт (наголошував на важливості емпіричних даних для вивчення суспільства), П. Лазарсфельд (довів пізнавальний потенціал кількісних методів для аналізу даних у соціології) та ін.

В Україні методологія соціальних досліджень стала активно розвиватися з 90-х років ХХ ст. Серед дослідників, які зробили значний внесок, у тому числі у розвиток кількісних методів дослідження, слід згадати таких, як: В. Г. Вербець («Методологія та методика соціологічних досліджень» (2018)), А. П. Ладанюк, Л. О. Власенко, В. Д. Кишенько («Методологія наукових досліджень» (2021)), В. І. Паніотто та Н. М. Харченко (Методи опитування: підручник (2017)), Д. М. Стеченко та О. С. Чмир («Методологія наукових досліджень» (2007)), М. А. Яценко («Методологія та методи соціологічних досліджень» (2019) та ін.

У площині сучасної української кримінологічної науки насамперед слід згадати про таких методологів, як О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, В. О. Туляков, В. І. Шакун, Ю. В. Орлов та ін. Разом із тим на сьогоднішній день потужна плеяда сучасних методологів кримінологічної науки зосереджена в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. У зв'язку із цим не можна не відмітити доробок В. В. Голіни, О. Г. Куліка, А. Б. Благої, М. Г. Колодяжного, А. В. Калініної, О. В. Новікова та ін. Фундаментом власних розробок групи дослідників згаданого НДІ у цій сфері так само є праці зарубіжних учених – кримінологів, соціологів та представників деяких інших наук, таких як: Enas A. A. Abuhamda, Islam Asim Ismail та Tahani R. K. Bsharat¹,

Maurizio C. Agodi², Enrica Amaturо та Biagio Aragona³, Ellie Atayee-Bennett⁴, Richard A. Berk⁵, Renu Bisht⁶, Giuseppe Masullo⁷, Albine Moser та Irene Korstjens⁸, Judith Schoonenboom⁹ та ін.

Одразу зауважимо, що в цій публікації не ставиться завдання у дискурсі «кількісні методи vs якісні методи» визначити «переможця», або довести свою приналежність до групи non-неофітів кримінологічної течії. Як правильно зазначив Maurizio C. Agodi, «... поляризація між якісним та кількісним підходами не враховує того факту, що внутрішня диверсифікація в межах обох підходів також є сукупністю конвергенцій, які роблять майже неможливим віднести багато дослідницьких напрямів виключно до одного з них: контент-аналіз виник у межах мейнстримної соціології, хоча пізніше його, як правило, протиставляли йому як «якісний» (...). Дискурс-аналіз (...) вивчення соціальних уявлень, навпаки, з'явився як опозиція до мейнстримної соціології, але тепер використовує абсолютно кількісні методи аналізу»¹⁰.

² Agodi M. C. 'Qualità e quantità: un falso dilemma e tanti equivoci.' In: *Il sociologo e le sirene. La sfida dei metodi qualitativi* Cipolla C. & De Lillo A. (Eds.) (Franco Angeli, 1996) 106–133.

³ Amaturо E., Aragona B. 'Methods for big data in social sciences' (2019) 26 (2) *Mathematical Population Studies* 65–68

⁴ Atayee-Bennett E. 'The advantages of social media-based diary methods: Using WhatsApp and Facebook groups to collect diary data on everyday lived experience' (2025) 18 (3) *Methodological Innovations* <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/20597991251365279>> (Accessed: 01.08.2025)

⁵ Berk R. *Criminal Justice Forecasts of Risk: A Machine Learning Approach* (Springer, 2012) 115

⁶ Bisht R. 'Qualitative vs. Quantitative Research: Differences, Examples & Methods' (The Fullstory Team Blog) <<https://www.scribbr.com/methodology/qualitative-quantitative-research/>> (Accessed: 01.08.2025)

⁷ Giuseppe Masullo. 'The Phases of Qualitative and Quantitative Methods in Italian Sociology: Institutionalisation, Social Engagement, and Emerging Problems' (2025) 56 *The American Sociologist* 50–75.

⁸ Moser A., Korstjens I. 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 1: Introduction' (2017) 23 (1) *The European Journal of General Practice* 271–273; Korstjens I., Moser A. 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 2: Context, research questions and designs' (2017) 23 (1) *The European Journal of General Practice* 274–279; Moser A., Korstjens I. 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 3: Sampling, data collection and analysis' (2017) 24 (1) *The European Journal of General Practice* 1–10

⁹ Schoonenboom J. 'The Fundamental Difference Between Qualitative and Quantitative Data in Mixed Methods Research' (2023) 24 (1) Art. 11. *Forum: Qualitative social research* <<https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/3986/4917>> (Accessed: 01.08.2025)

¹⁰ Agodi M. C. 'Qualità e quantità: un falso dilemma e tanti equivoci.' In: *Il sociologo e le sirene. La sfida dei metodi qualitativi* Cipolla C. & De Lillo A. (Eds.) (Franco Angeli, 1996) 108.

¹ Enas A. A. Abuhamda, Islam Asim Ismail, Tahani R. K. Bsharat 'Understanding quantitative and qualitative research methods: A theoretical perspective for young researchers' (2021) 8 (2) *International Journal of Research* 71–87

Метою статті є ілюстрація на одному з наукових «полів» розробки фундаментальної теми під назвою «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» сили евристичного потенціалу прийомів збору даних у великих групах населення, представників правоохоронних і судових органів, науковців та ін. У цій публікації йдеться про такий методологічний інструмент, як опитування у формі анкетування. Результати, отримані у такий спосіб, виступають своєрідною інформаційною матрицею для прогнозного мислення, адже вони (результати) здатні виявити тенденції та чинники, що впливають на стан злочинності. Крім того, такі результати дають можливість не просто констатувати наявні проблеми, а й моделювати майбутні сценарії розвитку криміногенної ситуації. Отже, ця матриця за підсумками дослідження має стати, по-перше, основою для системного кримінологічного аналізу, дозволяючи спрогнозувати динаміку як усієї злочинності, так й окремих її видів, а також зростання або зменшення кількості кримінально караних правопорушень у різних регіонах країни; а, по-друге, орієнтиром для оцінки ефективності існуючих стратегій, програм, планів та ін., що діють у сфері запобігання кримінально караним правопорушенням, сигналізуючи про слабкі місця цих документів, та розробки більш «адресних» і дієвих заходів протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. У технічному завданні за означеною вище фундаментальною темою одним з очікуваних результатів на початковому етапі її розробки має стати «емпіричне пізнання проблеми прогнозування і запобігання злочинності в Україні в умовах повоєнної соціальної трансформації». Тут доцільно внести одну корективу щодо визначення умов, в яких відбувається прирощення нового наукового знання. На момент написання цієї публікації можна стверджувати, хіба що про підготовчий етап моделювання системи запобіжних заходів за отриманими матеріалами емпіричного дослідження. При цьому зазначений етап дослідження відбувається в розпал рішучої відсічі агресору, що дозволяє зафіксувати й проаналізувати динаміку та унікальні чинники, що формують злочинність саме в умовах збройної агресії, хвилі якої спостерігатимуться, напевно, ще тривалий час після настання справедливого миру. Що стосується повоєнної соціальної трансформа-

ції, то вимірюванню піддаватиметься, скоріше за все, вже підсумки реалізації спроектованої у наші дні моделі запобіжної системи відповідних заходів.

Отримання первинної інформації з окреслених аспектів проблеми – стану злочинності в Україні під час війни та ймовірну криміногенну ситуацію у повоєнний період, а також заходів убезпечення суспільства від кримінально караних правопорушень – на етапі організації наукового дослідження потребувало визначення того інструментарію, за допомогою якого стає можливим сформулювати емпіричну базу, придатну у подальшому для її осмислення. Із цією метою групою дослідників-кримінологів нашого НДІ проведено серію онлайн-опитувань у вигляді анонімного анкетування серед: а) пересічних громадян України; б) внутрішньо переміщених осіб; в) співробітників Національної поліції та г) експертів у галузі боротьби зі злочинністю.

При цьому необхідно відмітити, що практика збору даних про стан злочинності у світі та окремих країнах за допомогою використання різних опитувань стала вже поширеною. Наприклад, останніми роками в нашому НДІ у такий спосіб проведено опитування громадськості щодо корисливої злочинності в період пандемії COVID-19¹; глорифікації збройної агресії рф в Україні та протидії цьому явищу²; порушення недоторканності приватного життя³; домашнього насильства в Україні⁴; проблем реалізації концепції перехідного правосуддя⁵ тощо. Крім того, слід згадати й про досвід незалежного

¹ Анкета з опитування громадськості щодо корисливої злочинності в період пандемії COVID-19. <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSffY_du_c7dOqPWdX5OxdzWbwMprRGdRqQ_g4LPACq7m6hDtbG/viewform> (дата звернення: 5.08.2025)

² Анкета Анкета для опитування громадян щодо глорифікації збройної агресії рф в Україні та протидії цьому явищу <<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeICU8CLjvk4QK1LWItiZnCuueUH1lqLaVRL7aJC1L477SjbQ/viewform>> (дата звернення: 5.08.2025)

³ Анкета соціологічного опитування громадськості з проблем порушення недоторканності приватного життя <https://docs.google.com/forms/d/1vqKzghI_7yApoDengJ0Rwb8zCPB-rBcKV9tKHhiAMdU/closedform> (дата звернення: 5.08.2025)

⁴ Анкета «Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScXUKF4V_zo69Do7XiSnYPCxHHefBKLfDEvgZJScmC6v6c2_A/closedform> (дата звернення: 5.08.2025)

⁵ Анкета для опитування внутрішньо переміщених осіб щодо проблем реалізації концепції перехідного правосуддя. <<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfL0Jf98e6JO0rCNrv7AgS70j9W0VTf6QWbtZn4zpLXKbaLA>> (дата звернення: 5.08.2025)

аналітичного центру «Український інститут майбутнього», який у червні 2021 р. проводив серед українців опитування стосовно посилення кримінальної відповідальності за домашнє насильство¹; міжнародної соціологічної компанії «Ipsos Group S. A.», яка у 2024 р. здійснювала опитування, присвячене ставленню населення до злочинності, безпеки та діяльності правоохоронних органів²; Міністерства внутрішніх справ Великої Британії (Home Office), яке у 2022 р. склало звіт, що базується на даних, зібраних в рамках національно репрезентативного опитування дорослих у Великій Британії, метою якого було вивчення громадської думки щодо шахрайства та кіберзлочинності та з'ясування рівня довіри до правоохоронних органів³; американської аналітичної та соціологічної компанії Gallup Inc., що є однією із найвідоміших у світі, стосовно думки американців про рівень й тенденції злочинності у містах (2025)⁴ та ін.

Повертаючись до організації нашого власного дослідження, насамперед пояснимо, по-перше, чому як інструмент отримання інформації обрано інтернет-опитування, а, по-друге, чому дослідники зупинилися саме на цих групах респондентів, про які йшлося вище?

Відповідаючи на перше запитання, доречно нагадати, що ще на початку нульових років ХХІ ст. фахівці в галузі маркетингу Heath J. McDonald та Adam Stewart зазначали, що існує чотири методи опитування: пошта, телефон, особисті інтерв'ю та електронні мережі⁵. В останньому

випадку, вочевидь, автори мали на увазі онлайн-опитування (web-опитування, web-based surveys) за допомогою інтернет-сервісів, що на той час тільки-но набирали обертів. У теперішній час така практика накопичування емпіричних даних є нормою. Це стало можливим завдяки широкому доступу користувачів до Інтернет-мережі⁶. Так, ще 20 років тому у західній соціології із посиленням на джерело National Statistics Omnibus Survey (2005) зазначалося, що якщо у 1998 р. лише 9% дорослого населення Великої Британії мали доступ до Інтернету вдома, то у 2004 р. цей показник збільшився до 52%, а на початок 2005 р. уже 59% дорослого населення цієї країни користувалися Інтернетом⁷. За даними Simon Kemp – засновника і генерального директора консалтингової фірми з цифрової «поведінки» людини «Kerio», у квітні 2025 р. кількість користувачів соціальних мереж у світі становила 5,31 млрд, що дорівнює 64,7% від загальної чисельності населення світу. Причому загальна кількість користувачів із квітня 2024 р. зросла на 4,7%, що склало 241 млн нових користувачів (принаймні стільки осіб почали використовувати соціальні платформи)⁸.

Говорячи про спосіб опитування за допомогою інтернет-сервісів, слід підкреслити, що до переваг використання зазначеного кількісного методу збору соціологічної/кримінологічної інформації належать: висока швидкість збору даних; відсутність впливу інтерв'юера; широта охоплення предмета дослідження; організаційна гнучкість; суворі логіка опитування; використання більш складних опитувальників з аудіо- чи відеоматеріалами та графічними зображеннями⁹. Свідомо залишивши поза дужками критику цього способу збору первинних відомостей (із посиланням на Duffy C., Smith K., Terhanian G., Bremer J.), про що ми наголошували

¹ 'Близько 60% українців вважають посилення кримінальної відповідальності за домашнє насильство дієвим інструментом для запобігання йому – UIF' (Interfax-Україна) <https://ua.interfax.com.ua/news/general/755166.html?utm_source=chatgpt.com>; 'Домашнє насильство: 2 млн українців стверджують, що стали жертвами жорсткого поводження у побуті' (Український інститут майбутнього) <<https://uifuture.org/publications/domashnye-nasylstvo-2-mln-ukrayinciv-stverdzhuyut-shho-staly-zhertvamy-zhorstкого-povodzhennya-u-pobuti/>> (дата звернення: 5.08.2025)

² 'IPSOS Crime polling' (June, 2024). <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2024-06/ipsos-crime-poll-june-2024-charts.pdf?utm_source=chatgpt.com> (Accessed: 01.08.2025)

³ 'Research and analysis. Public attitudes to cyber crime and fraud' (GOV.UK) <https://www.gov.uk/government/publications/public-attitudes-to-cyber-crime-and-fraud?utm_source=chatgpt.com> (Accessed: 01.08.2025)

⁴ 'Majority of Americans believe crime in American cities is unacceptably high' (IPSOS) <https://www.ipsos.com/en-us/majority-americans-believe-crime-american-cities-unacceptably-high?utm_source=chatgpt.com> (Accessed: 01.08.2025)

⁵ McDonald, H., & Adam, S. 'A comparison of online and postal data collection methods in marketing research' (2003) 21 (2) Marketing Intelligence & Planning 85–9

⁶ Батиргарєєва В. С. 'Наслідки пандемії COVID-19 та шляхи їх усунення: результати опитування громадян України' (2021) 41 Питання боротьби зі злочинністю 40

⁷ Duffy C., Smith K., Terhanian G., Bremer J. 'Comparing data from online and face-to-face surveys' (2005) 47 (6) International Journal of Market Research 615 <http://www.ipsos-rsl.com/Download/Publication/235_comparing-data.pdf> (Accessed: 01.08.2025)

⁸ Kemp S. 'Digital 2025 April Global Statshot Report' (Datareportal) <<https://datareportal.com/reports/digital-2025-april-global-statshot>> (Accessed: 01.08.2025)

⁹ Казанжи А. П. 'Поняття і значення «ефекту від методу» в «mixed-mode» дослідженнях' (2015) 2 (27) Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки 77–78

у своїй публікації 2021 р.¹, тут лише відмітимо, що використання web-based surveys на початкових етапах дослідження забезпечує високу швидкість «рекрутингу» та дозволяє оперативно сформувати цільову, інформативну вибірку респондентів, що є значно ефективнішим за часовими та ресурсними затратами, ніж традиційні face-to-face опитування.

Таким чином, за стислий проміжок часу творчим колективом кримінологів НДІ ВПЗ імені академіка Сташиса було реалізовано інформаційний зріз (скринінг) щодо досліджуваної проблеми злочинності в Україні у воєнний та повоєнний періоди, який охопив усі адміністративні регіони нашої країни та забезпечив широку географічну репрезентативність отриманих даних.

Ще одним значущим аспектом в організації збору емпіричної бази є визначення груп респондентів, що є носіями відповідних знань. Слід наголосити на тому, що обґрунтування тієї чи іншої вибірки респондентів є критично важливим завданням для валідності будь-якого кримінологічного дослідження. Дослідники-кримінологи у цьому разі пішли «класичним» шляхом, визначивши такими «носіями»: 1) пересічних громадян; 2) співробітників Національної поліції; 3) експертів із числа учених і практиків та 4) внутрішньо переміщених осіб. Вибір саме цих чотирьох груп респондентів у дослідженні стану злочинності та заходів запобігання їй ґрунтується на необхідності отримання багатоаспектного погляду на одну й ту саму проблему. Кожна з обраних груп виконує у дослідженні свою унікальну методологічну функцію, що забезпечує як широке соціальне бачення формату сьогоденного буття українців та його перспектив, так й глибоке розуміння саме конкретної проблеми, що перебуває у фокусі уваги дослідників. Отже, є сенс розкрити пізнавальний потенціал перелічених груп респондентів.

Через колективну думку (оцінку) пересічних громадян дослідники отримують уявлення про суспільне сприйняття ними явища злочинності в цілому та окремих її проявів, а так само про сприйняття «поведінки» останньої (наприклад, тенденцій злочинності у теперішній час та можливих її рухів у майбутньому, процесів латентизації, живлення

злочинності за рахунок певних фонових явищ тощо). Особливо цінним при цьому є той факт, що ця група є носієм інформації про так звану «темну цифру» злочинності та рівень віктимізації населення України. Відповіді зазначених респондентів дозволяють «виміряти» ступінь страху перед злочинністю, скласти уявлення про ефективність роботи правоохоронних і судових органів, установити рівень довіри українського населення до державних інституцій та ін.

У свою чергу, співробітники Національної поліції є потужним джерелом інформації – як офіційної, так й відомчої (оперативної), а так само джерелом практичного досвіду приборкання злочинності, адже вони – основний суб'єкт запобігання злочинності та реєстрації вчинених кримінально караних правопорушень. Ця група респондентів здатна визначити особливості поточної криміногенної ситуації (наприклад, територіальну специфіку злочинності, динаміку правопорушень, тенденції тощо), показати реальну картину ефективності застосування запобіжних заходів та проблемні аспекти в цій сфері тощо.

Думка експертів із числа учених і практиків із багаторічним досвідом є важливою для нашого дослідження у плані критичного аналізу та прогностичної оцінки криміногенної ситуації, теоретичного обґрунтування вживання тих чи інших заходів запобігання та ін. З'ясування позиції вчених, зокрема, є необхідним для забезпечення методологічної глибини наукової розвідки, а їх конкретні знання – для прогнозування нових кримінологічних загроз і трендів, формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо застосування відповідних заходів на основі попереднього досвіду й отриманих емпіричних даних. Таким чином, наукове співтовариство кримінологів та фахівців у галузі кримінального права допомагає забезпечити перехід від інтуїтивної (спонтанної) протидії злочинності до системного і навіть планового підходу. Недавні, у спеціальній літературі зазначається, що кримінологічна політика є науково обґрунтованою стратегією і тактикою запобігання злочинності²¹.

Нарешті, внутрішньо переміщені особи здатні зорієнтувати дослідників щодо оцінки впливу соціальної дезорганізації та екстремальних умов

¹ Батиргарєєва В. С. 'Наслідки пандемії COVID-19 та шляхи їх усунення: результати опитування громадян України' (2021) 41 Питання боротьби зі злочинністю 40

² Голіна В. В. *Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб* (Нац. юрид. акад. України, 2011) 7

на стан злочинності. На наш погляд, сьогодні ця група респондентів є унікальним носієм специфічних знань у контексті пізнання соціальних криз і гуманітарних катастроф, якою, без сумніву, є війна. Їх думка, з огляду на сучасні виклики, дозволяє науковцям дослідити специфічні (особливі) ризики віктимізації у місцях компактного проживання переселенців або взагалі на нових територіях. Так само внутрішньо переміщені особи проливають світло стосовно впливу окремих ситуацій та економічної вразливості на рівень правопорушень, доступність та ефективність будь-якої, у тому числі й правової, допомоги соціально вразливим групам населення України.

Обрання перелічених вище чотирьох груп респондентів дозволяє дослідникам здійснити, образно кажучи, перехресну верифікацію отриманих відомостей щодо певних фокусів проблеми. Іншими словами, перевірити результати, отримані від однієї групи респондентів (наприклад, результати опитування співробітників Національної поліції) крізь призму досвіду інших груп (громадян, експертів, внутрішньо переміщених осіб). Уявляється, такий підхід значно підвищує об'єктивність і достовірність остаточних висновків. Висловлене стосується, наприклад, таких «маркерів» проблеми, як стан злочинності на різних етапах суспільного життя (поточний, до повномасштабної агресії, повоєнний), вплив на правопорушення тих чи інших факторів, латентність злочинності, окремих її видів та процеси, що впливають на латентизацію злочинності, «номенклатура» заходів щодо зниження рівня злочинності, соціальний портрет злочинця та ін. Під час опитування в усіх чотирьох групах респондентів з'ясовувалася думка стосовно цих позицій.

Тут вважаємо за потрібне проілюструвати отримані результати, якими характеризується рівень злочинності зараз та характеризуватиметься у наступні три-п'ять років. Але насамперед зазначимо, що в опитуванні взяли участь 6 054 співробітники Національної поліції (при цьому найактивнішими виявилися поліцейські Дніпропетровської (24,5%), Тернопільської (14,2%), Херсонської (10,3%) та Одеської (9,3%) областей); 3 752 пересічні громадяни (велику активність проявили мешканці Вінницької (51,6%), Одеської (13,2%) та Дніпропетровської областей (11,3%)); 1 587 внутрішньо переміщених осіб (при найактивнішій участі пере-

селенців із Харківської (34,8%), Донецької (22,4%) та Херсонської (13,0%) областей) та 125 експертів із числа науковців, що зайняті дослідною або/та освітньою діяльністю, а так само правоохоронною чи правосудною діяльністю, з яких 93,6% мають стаж професійної діяльності понад 10 років; 12,8% є кандидатами наук / докторами філософії та ще 6,4% – докторами наук.

Отже, переважна більшість поліцейських висловила припущення, що у теперішній час, порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення РФ в Україну, рівень злочинності скоріше підвищився (36,4%). Удвічі менше, навпаки, вважають, що її рівень скоріше знизився (18,0%). Як бачимо, перше припущення (про зростання злочинності) переважає над думкою про скорочення показників злочинності у понад два рази. Це свідчить про внутрішнє відчуття правоохоронців щодо зростання кримінальних загроз і викликів. Відповідно, це не дає підстав для оптимістичного прогнозу стосовно позитивного розвитку ситуації із дотриманням стану правопорядку у майбутньому. До того ж значна частина поліцейських зазначили, що відповісти на поставлене запитання достатньо складно (16,2%).

Песимістичний тренд, на жаль, проглядається й у прогнозних оцінках, адже, на думку 36,8% поліцейських, у наступні три-п'ять років рівень злочинності скоріше підвищиться порівняно з поточним, аніж залишиться на тому самому рівні. Ще 28,8% висловити категоричну позицію щодо значного погіршення кількісних показників кримінально караних правопорушень. Отже, сумарно понад 65% поліцейських очікують погіршення криміногенної ситуації у майбутньому. При цьому обережним у своїх прогнозах щодо визначення руху злочинності є приблизно кожен сьомий поліцейський. Так, 14,5% заявили, що «на це запитання важко відповісти». Уявляється, що така відповідь вказує на складність та динамічність будь-якої оцінки криміногенної ситуації на перспективу в умовах війни. Крім того, лише 12,2% респондентів заявили, що злочинність залишиться приблизно на тому самому рівні, що й зараз.

Таким чином, ті з поліцейських, хто зазначили, що відбулося підвищення рівня злочинності стосовно довоєнних показників, впевнені, що й у подальшому продовжиться тренд на її зростання.

Серед опитаних експертів 44,8% вважають, що після досягнення сталого миру протягом на-

ступних трьох-п'яти років спостерігатиметься продовження розвитку песимістичного сценарію зі станом злочинності, що матиме вигляд істотного зростання рівня останньої. Ще 31,2% стверджують, що відбуватиметься зростання злочинності, яке можна позначити як помірне.

У плані доповнення отриманих результатів наведено думку як пересічних українців, так й внутрішньо переміщених осіб. І перші, і другі демонструють дуже високий рівень хвилювання через стан криміногенної обстановки в Україні. Так, 65,3% респондентів із числа пересічних громадян відмітили, що їх дуже сильно хвилює стан криміногенної обстановки у країні. Серед внутрішньо переміщених осіб відповідний показник склав 58,3%. Такий високий показник щодо рівня хвилювання серед обох груп кореспондує з припущенням поліцейських про погіршення стану правопорядку, підтверджуючи, що населення відчуває напругу криміногенної ситуації у першу чергу.

Далі. Достатньо вагомими групами в обох вибірках є ті особи, котрі не визначилися зі своєю позицією щодо ставлення до напруженості криміногенної обстановки (серед пересічних громадян – 10,1%, серед внутрішньо переміщених осіб – 21,9%). Дворазове перевищення респондентів із числа внутрішньо переміщених осіб, що не мають чіткої позиції, означає значно вищий ступінь невизначеності та, ймовірно, емоційної або інформаційної розгубленості з приводу оцінки криміногенної ситуації. На наш погляд, це відбувається через травматичний досвід вимушеного переміщення таких осіб на нове місце проживання та їх меншу інтегрованість в інформаційний, соціально-економічний, культурний та ін. простір нових громад.

Отже, отримані результати демонструють певну узгодженість у сприйнятті криміногенної обстановки: правоохоронці фіксують та прогнозують підвищення рівня злочинності, а населення відчуває цю напругу, висловлюючи сильне занепокоєння стосовно подібної ситуації (особливо з огляду на вразливість та невизначеність майбутнього внутрішньо переміщених осіб). Таким чином, перекресна верифікація підтверджує, що проблема злочинності є надактуальною та гострою як для професійної спільноти, так і для широких верств українського населення.

Крізь призму отриманих результатів опитування так само цікаво поглянути й на характер злочинності станом на зараз й у часовій проекції. Насамперед звернемося до узагальненої інформації, отриманої від пересічних громадян і внутрішньо переміщених осіб. Так, на думку пересічних громадян, під час воєнного стану частіше стали вчинялися вбивства і поранення мирного населення внаслідок ведення агресивної війни з боку рф проти України (61,6%); шахрайство, у тому числі й те, що вчиняється в Інтернеті (50,3%); співпраця з ворогом та дії на користь ворога (49,4%); злочини корупційної спрямованості (49,1%), а так само розкрадання і продаж гуманітарної допомоги (15,1%). На ці самі кримінально карані діяння вказали й внутрішньо переміщені особи: вбивство і поранення мирного населення (51,6%); шахрайство, у тому числі й те, що вчиняється в Інтернеті (50%); розкрадання і продаж гуманітарної допомоги (44,1%); співпраця з ворогом та дії на користь ворога (43,7%); злочини корупційної спрямованості (43,5%).

Разом із тим цікаво подивитися на характер злочинності й у проекції. Для цього ми звернулися до результатів опитування співробітників Національної поліції. У майбутньому поліцейськими констатовано повну зміну «картини» злочинності, що, вочевидь, пов'язується із настанням сталого миру. Серед злочинів превалюватиме: домашнє насильство (51,6%), тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (49,0%), незаконний обіг зброї (48,0%); крадіжки (47,3%), грабежі та розбої (44,1%). У свою чергу, експертам було поставлено запитання про області України, в яких спостерігатиметься складна криміногенна ситуація після досягнення сталого миру. «Лідерами» в цьому аспекті, на думу експертів, стали: Донецька (68,8%), Харківська (64,8%), Дніпропетровська (60,0%) області та м. Київ (59,2%).

Таким чином, на думку як пересічних громадян, так і внутрішньо переміщених осіб, поточна ситуація визначає злочинність як таку, що має переважно воєнно-орієнтований характер. Це дозволяє дійти висновку, що війна стала неординарним й до того ж основним чинником, який впливає на характер злочинності в Україні, зміщуючи її фокус на кримінально карані правопорушення, пов'язані з бойовими діями, зловживаннями фінансовими та іншими матеріальними ресурсами та за-

гальною морально-психологічною дестабілізацією ситуації у країні, тоді як у мирний час очікується переформатування структури злочинності із поверненням до традиційної криміногенної моделі, хоча й з новими ризиками – насильством у сім'ї, розповсюдженням зброї та соціальною напругою в суспільстві у цілому.

Серед запитань, що ставилися до різних груп респондентів, так само мали місце й ті, що стосувалися латентності різних видів кримінально караних правопорушень та особливостей процесу латентизації, виявлення тенденцій в учиненні окремих правопорушень та з боку окремих груп правопорушників, чинників, що впливатимуть на стан криміногенної ситуації після настання сталого миру, рівня довіри громадян до поліції, визначення найбільш ефективних заходів запобігання злочинності, необхідних змін до законодавства, спрямованого на боротьбу зі злочинністю, тощо. Але експозиція отриманих результатів, їх аналіз та інтерпретація потребують самостійного висвітлення у подальших публікаціях.

Висновки. Дослідження картини злочинності «в емпіричних відтінках», що стало початковим етапом під час реалізації фундаментальної теми «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання», дозволяє дійти певних висновків та зробити деякі припущення.

1. Дослідження, розпочате у розпал збройної агресії РФ проти України, дає можливість зафіксувати й проаналізувати неординарні і, можна сказати, унікальні чинники, що формують злочинність саме в цей період, а також оцінити ступінь їх потенційної дії після настання в Україні сталого миру. Разом із тим одержані результати виступають інформаційною матрицею для прогнозного мислення, оскільки вони не лише фіксують поточний стан криміногенної ситуації та проблем, що пов'язані із нею, а й дозволяють виявити ключові чинники та встановити визначальні тенденції, якими характеризуватиметься ситуація із відповідним феноменом у майбутньому. При цьому матриця, про яку йдеться, у кримінологічному аналізі та вдосконаленні практики запобігання злочинності відіграє подвійну роль. По-перше, вона дозволяє спрогнозувати як динаміку злочинності у цілому та її окремих видів, так й кількісно-якісні зміни криміналь-

но караних правопорушень у розрізі тих чи інших регіонів (областей) України. По-друге, вона дає можливість здійснити оцінку результативності існуючих стратегій, програм, планів запобігання злочинності та виявити їх недоліки з тим, щоб розробити дієві й своєчасні заходи реагування на протиправні виклики.

2. Із метою формування необхідної емпіричної бази, здатної забезпечити ґрунтовне осмислення стану злочинності під час війни та у повоєнний період, а також своєчасної розробки заходів забезпечення суспільства від злочинних загроз було обрано метод онлайн-опитування за попередньо розробленою анкетой. Такий вибір методологічного інструментарію обґрунтовується, по-перше, розповсюдженістю практики подібних опитувань у кримінологічних і соціологічних дослідженнях як в Україні, так й у світі, а, по-друге, методологічними перевагами зазначеного методу – швидкістю збору інформації, відсутністю впливу інтерв'юєра, організаційною гнучкістю, оперативністю формування цільової вибірки тощо. Одержані емпіричним шляхом вихідні дані в цілому підтвердили високий евристичний потенціал онлайн-опитування значних груп респондентів (населення, представників правоохоронних органів, науковців та ін.) та стали важливим внеском у розуміння криміногенної ситуації в умовах соціальної трансформації українського суспільства, спричиненої збройною агресією РФ проти України.

3. Обрання під час проведення емпіричної частини дослідження чотирьох груп респондентів (пересічних громадян, співробітників Національної поліції, експертів (учених і практиків) та внутрішньо переміщених осіб) забезпечило комплексний підхід до вивчення стану злочинності та заходів запобігання їй. Крім того, обрання цих чотирьох груп дозволило здійснити перехресну верифікацію отриманих відомостей, звіряючи у такий спосіб дані однією групи із даними, що характеризують відповідний досвід інших. Подібний підхід значно підвищив об'єктивність та достовірність остаточних висновків щодо ключових маркерів проблеми, як-от: стан злочинності (поточний та повоєнний), вплив певних чинників на цей стан, рівень латентності та види заходів щодо зниження рівня кримінального тиску на українське суспільство.

REFERENCES

*Bibliography**Authored books*

1. Berk R Criminal Justice Forecasts of Risk: A Machine Learning Approach (Springer, 2012) 115 (in English)
2. Holina V. V. Zapobihannia zlochynnosti (teoriia i praktyka): navch. posib [Crime prevention (theory and practice): a teaching aid] (Nats. yuryd. akad. Ukrainy, 2011) 120 (in Ukrainian)

Part of the books

3. Agodi M. C. 'Qualità e quantità: un falso dilemma e tanti equivoci.' [Quality and quantity: a false dilemma and many misunderstandings]. In: Il sociologo e le sirene. La sfida dei metodi qualitativi Cipolla C. & De Lillo A. (Eds.) (Franco Angeli, 1996) 106–133 (in Spanish)

Journal articles

4. Amaturio E., Aragona B. 'Methods for big data in social sciences' (2019) 26 (2) Mathematical Population Studies 65–68 (in English)
5. Atayee-Bennett E. 'The advantages of social media-based diary methods: Using WhatsApp and Facebook groups to collect diary data on everyday lived experience' (2025) 18 (3) Methodological Innovations <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/20597991251365279>> (in English)
6. Duffy C., Smith K., Terhanian G., Bremer J. 'Comparing data from online and face-to-face surveys' (2005) 47 (6) International Journal of Market Research 615 (P.615–639) <http://www.ipsos-rsl.com/Download Publication/235_comparing-data.pdf> (in English)
7. Giuseppe Masullo. 'The Phases of Qualitative and Quantitative Methods in Italian Sociology: Institutionalisation, Social Engagement, and Emerging Problems' (2025) 56 The American Sociologist 50–75 (in English)
8. McDonald, H., & Adam, S. 'A comparison of online and postal data collection methods in marketing research' (2003) 21 (2) Marketing Intelligence & Planning 85–9 (in English)
9. Moser A., Korstjens I. 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 1: Introduction' (2017) 23 (1) The European Journal of General Practice 271–273 (in English)
10. – 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 2: Context, research questions and designs' (2017) 23 (1) The European Journal of General Practice 274–279;
11. – 'Series: Practical guidance to qualitative research. Part 3: Sampling, data collection and analysis' (2017) 24 (1) The European Journal of General Practice 1–10 (in English)
12. Schoonenboom J. 'The Fundamental Difference Between Qualitative and Quantitative Data in Mixed Methods Research' (2023) 24 (1) Art. 11. Forum: Qualitative social research <<https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/3986/4917>> (in English)
13. Vernon L. Smith 'Theory, experiment and economics' (1989) 3 (1) Journal of Economic Perspectives 151–169 (in English)
14. Chyhlintsev S 'Iakisni metody doslidzhennia' [Qualitative research methods] (2012) 1 Marketynh v Ukraini 15–18 (in Ukrainian)
15. Enas A. A. Abuhamda, Islam Asim Ismail, Tahani R. K. Bsharat 'Understanding quantitative and qualitative research methods: A theoretical perspective for young researchers' (2021) 8 (2) International Journal of Research 71–87 (in English)
16. Batyrhareieva V. S. 'Naslidky pandemii COVID-19 ta shliakhy yikh usunennia: rezultaty opytuvannia hromadian Ukrainy' [Consequences of the COVID-19 pandemic and ways to eliminate them: results of a survey of Ukrainian citizens] (2021) 41 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 38–55 (in Ukrainian)
17. Kazanzhy A. P. 'Poniattia i znachennia «efektu vid metodu» v «mixed-mode» doslidzhenniakh' [The concept and meaning of «method effect» in mixed-mode studies] (2015) 2 (27) Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky 73–81 (in Ukrainian)

Analytical materials

18. 'Research and analysis. Public attitudes to cyber crime and fraud' (GOV.UK) <https://www.gov.uk/government/publications/public-attitudes-to-cyber-crime-and-fraud?utm_source=chatgpt.com> (in Ukrainian)
19. 'Anketa z opytuvannia hromadskosti shchodo koryslyvoi zlochynnosti v period pandemii COVID-19' [Public survey questionnaire on self-serving crime during the COVID-19 pandemic] <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSffY_du_c7dOqPWdX5OxdZWbwMpRGdRqQ_g4LPAcq7m6hDtbg/viewform> (in Ukrainian)
20. 'Anketa Anketa dlia opytuvannia hromadian shchodo hloryfikatsii zbroinoi ahresii rf v Ukraini ta protydii tsmu yavysychu' [Questionnaire Questionnaire for surveying citizens regarding the glorification of the armed aggression]

of the Russian Federation in Ukraine and counteraction to this phenomenon] <<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeICU8CLjvk4QK1LWItiZnCueUH1lqLaVRL7aJC1L477SJBQ/viewform>> (in Ukrainian)

21. 'Anketa sotsiologichnoho opytuvannya hromadskosti z problem porushennia nedotorkannosti pryvatnoho zhyttia' [Questionnaire for a sociological public survey on the problems of violation of privacy] <https://docs.google.com/forms/d/1vqKzghI_7yApoDengJ0Rwb8zCPB-rBcKV9tKHhiAMdU/closedform> (in Ukrainian)
22. 'Anketa «Obmezhuvalni zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru, shcho zastosovuiutsia do osib, yaki vchynyli domashnie nasylstvo»' [Questionnaire «Restrictive measures of a criminal nature applied to persons who have committed domestic violence»] <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScXUKF4V_zo69Do7XiSnYPCxHHefBKLfDEvgZJScmC6v6c2_A/closedform> (in Ukrainian)
23. 'Anketa dlia opytuvannya vnutrishno peremishchenykh osib shchodo problem realizatsii kontseptsii perekhidnoho pravosuddia' [Questionnaire for surveying internally displaced persons on the problems of implementing the concept of transitional justice] <<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfL0Jf98e6JO0rCNrv7AgS70j9W0VTf6QWbt iZn4zplXKbaLA>> (in Ukrainian)

Websites

24. Bisht R. 'Qualitative vs. Quantitative Research: Differences, Examples & Methods' (The Fullstory Team Blog) <<https://www.scribbr.com/methodology/qualitative-quantitative-research/>> (in English)
25. Kemp S. 'Digital 2025 April Global Statshot Report' (Datareportal) <<https://datareportal.com/reports/digital-2025-april-global-statshot.>> (in English)
26. 'Majority of Americans believe crime in American cities is unacceptably high' (IPSOS) <https://www.ipsos.com/en-us/majority-americans-believe-crime-american-cities-unacceptably-high?utm_source=chatgpt.com> (in English)
27. 'Blyzko 60% ukraintziv vvazhaiut posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti za domashnie nasylstvo diievym instrumentom dlia zapobihannia yomu – UIF' [About 60% of Ukrainians consider strengthening criminal liability for domestic violence an effective tool for preventing it – UIF] (Interfax-Ukraine) <https://ua.interfax.com.ua/news/general/755166.html?utm_source=chatgpt.com> (in Ukrainian)
28. 'Domashnie nasylstvo: 2 mln ukraintziv stverdzhuiut, shcho staly zhertvamy zhorstkoho povodzhennia u pobuti' [Domestic violence: 2 million Ukrainians claim to have been victims of domestic abuse] (Ukrainskyi instytut maibutnoho) <<https://uifuture.org/publications/domashnye-nasylstvo-2-mln-ukrayinciv-stverdzhuyut-shho-staly-zhertvamy-zhorstkogo-povodzhennia-u-pobuti/>> (in Ukrainian)
29. 'IPSOS Crime polling' (IPSOS, June, 2024) <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2024-06/ipsos-crime-poll-june-2024-charts.pdf?utm_source=chatgpt.com> (in English)

Батиргарєєва В. С.

Злочинність в Україні у воєнний та повоєнний період: досвід емпіричного дослідження

Статтю присвячено опису організації й проведення емпіричної частини кримінологічного дослідження, присвяченого стану злочинності в Україні у воєнний та повоєнний періоди. Водночас у статті наводяться й деякі результати емпіричного вивчення проблеми та робиться їх інтерпретація. При цьому автором аргументуються переваги такого збору первинних відомостей щодо стану злочинності, як анонимне опитування у формі анкетування за допомогою онлайн-сервісів. Опитуванням охоплювалося чотири групи респондентів, до числа яких увійшли пересічні українські громадяни, співробітники Національної поліції, експерти (учені і представники органів прокуратори, судової влади та ін.), а також внутрішньо переміщені особи. Обрання цих чотирьох груп респондентів дозволяє здійснити верифікацію отриманих відомостей, звіряючи у такий спосіб дані однією групою із даними, що характеризують відповідний досвід інших.

Разом із тим серед переваг використання такого методологічного інструментарію автором зазначається, зокрема, швидкість збору первинної інформації, відсутність впливу інтерв'юера, організаційна гнучкість, оперативність формування цільової вибірки та ін. Крім того, підкреслюється значення моменту проведення такого дослідження – у розпал збройної агресії РФ проти України, що дає можливість зафіксувати та проаналізувати чинники, які формують злочинність у теперішній час, а також оцінити ступінь їх впливу після настання в Україні сталого миру.

У статті підкреслюється, що одержані у результаті проведеного опитування різних груп респондентів результати слід розцінювати як інформаційну матрицю для прогностичного мислення, яка дозволяє виявити ключові чинники та встановити визначальні тенденції, якими характеризуватиметься стан злочинності у майбутньому. Водночас значення цієї матриці полягає в тому, що вона дає можливість оцінити ефективність чинних

стратегій, програм, планів запобігання злочинності та виявити їх недоліки з метою вдосконалення відповідних заходів реагування на протиправні виклики. Таким чином, використання потужних інструментів збору первинної інформації є надзвичайно важливим для науково обґрунтованого моделювання майбутніх сценаріїв розвитку криміногенної ситуації в Україні та формування дієвої політики боротьби зі злочинністю у повоєнний період.

Ключові слова: злочинність, стан злочинності, запобігання злочинності, емпіричне дослідження, опитування, анкетування, респонденти, війна.

Batyrgareieva Vladyslava

Crime in Ukraine during the war and post-war period: empirical research experience

The article is devoted to describing the organization and conduct of the empirical part of a criminological study on the state of crime in Ukraine during the war and post-war periods. At the same time, the article presents some results of empirical research on the problem and interprets them. The author argues for the advantages of collecting primary data on the state of crime through anonymous surveys using online services. The survey covered four groups of respondents, including ordinary Ukrainian citizens, National Police officers, experts (scientists and representatives of the prosecutor's office, the judiciary, etc.), as well as internally displaced persons. The selection of these four groups of respondents allows for the verification of the information obtained by comparing the data of one group with the data characterizing the relevant experience of others.

Разом із тим серед переваг використання такого методологічного інструментарію автором зазначається, зокрема, швидкість збору первинної інформації, відсутність впливу інтерв'юера, організаційна гнучкість, оперативність формування цільової вибірки та ін. Крім того, підкреслюється значення моменту проведення такого дослідження – у розпал збройної агресії РФ проти України, що дає можливість зафіксувати та проаналізувати чинники, які формують злочинність у теперішній час, а також оцінити ступінь їх впливу після настання в Україні сталого миру.

The article emphasizes that the results obtained from the survey of various groups of respondents should be regarded as an information matrix for predictive thinking, which allows identifying key factors and establishing defining trends that will characterize the state of crime in the future. At the same time, the significance of this matrix lies in the fact that it makes it possible to assess the effectiveness of existing strategies, programs, and plans for crime prevention and to identify their shortcomings in order to improve the relevant measures for responding to illegal challenges. Thus, the use of powerful tools for collecting primary information is extremely important for scientifically based modeling of future scenarios for the development of the crime situation in Ukraine and the formation of an effective policy to combat crime in the post-war period.

Keywords: crime, crime rate, crime prevention, empirical research, survey, questionnaire, respondents, war.

Стаття надійшла до редакції: 25.10.2025 р.

Прийнята до друку: 20.11.2025 р.